

4. Гаман-Голутвина О. В. Меняющаяся роль государства в контексте реформ государственного управления: отечественный и зарубежный опыт / О. В. Гаман-Голутвина // Полис. – 2007. – № 4. С. 24–45.

5. Гіденс Ентоні. Соціологія / Е. Гіденс ; [пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник]. – К. : Основи, 1999. – 726 с.

6. Про соціальні послуги : Закон України від 19 червня 2003 р. № 966-IV // ВВР України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.

7. Радченко О. В. Ціннісний вимір соціальної відповідальності в демократичній державі : [монографія] / О. В. Радченко, І. Г. Савченко. – Х. : Вид-во ХНУВС, 2008. – 200 с.

8. Сен А. Развитие как свобода / А. Сен ; [пер. с англ. Р. М. Нуреева]. – М. : Новое издательство, 2004. – 432 с.

9. Foreman A. European Bank for Reconstruction and Development / Annabel Foreman, Michael Rothschild. – IFR Publishing, 1994 – 52 p.

10. Українське суспільство на порозі третього тисячоліття : [кол. монографія] / за ред. М. О. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 1999. – 687 с.

11. Fisher Daniel. The World's Worst Economies / Daniel Fisher. – Режим доступу : <http://blogs.forbes.com/danielfisher/2011/07/05/the-worlds-worst-economies>.

Надійшла до редколегії 20.01.2012 р.

УДК 35:338.2

Р. Г. СОБОЛЬ

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Проаналізовано структуру державного соціального страхування в Україні, з'ясовано етапи розвитку системи державного соціального страхування.

Ключові слова: страховий ринок, інституційне забезпечення, законодавче забезпечення, суб'єкти страхування, об'єкти страхування.

In the article it is analysed underlying and external structure of insurance market after the subjects of insurance relations, accordances of insurance industry are found out to the progress of world insurance market trends.

Key words: insurance market, instituciyne providing, legislative providing, subjects of insurance, objects of insurance.

Соціальна ринкова економіка вимагає формування такої системи соціального захисту, яка б гарантувала належний рівень життя, соціальну злагоду та соціальну адаптацію до суспільно-економічних перетворень, захист від соціальних ризиків і реалізацію гарантій у сфері соціального забезпечення. Захист від конкретних видів соціальних ризиків в умовах ринкової економіки, найбільш

ефективний у рамках окремих видів соціального страхування, бо дозволяє охопити більшість населення. Система соціального страхування є найбільшою складовою частиною системи соціального захисту України. У зв'язку з чим її організація та розвиток стають пріоритетними серед інших питань реформування системи соціального захисту.

Соціальне страхування передбачає такі важливі види економічної підтримки громадян, як грошові виплати, компенсація, витрати на лікування, реабілітацію, перепідготовку та перекваліфікацію, а також профілактику. Таке страхування здійснюється одночасно з соціальною допомогою та соціальним забезпеченням як важливими формами соціального захисту громадян, однак відрізняється від них джерелами формування фінансових ресурсів, принципами їх організації, видами та формами виплат грошових коштів. Нині в Україні система державного соціального страхування складається із загальнообов'язкового державного соціального страхування, страхування з тимчасової втрати працездатності, страхування на випадок безробіття та страхування від нещасного випадку на виробництві, більшість функцій яких з 1 січня 2011 р., зі вступом в дію Закону України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкового державного соціального страхування", було передано Пенсійному фонду України.

В Україні обов'язкова форма соціального страхування є державною. У сучасний період більшість країн світу шукають оптимальні шляхи поліпшення соціального захисту населення. Одним із перспективних вважається розвиток обов'язкового недержавного соціального страхування, який передбачає масове залучення недержавних установ у цю сферу.

Добровільне соціальне страхування на відміну від обов'язкового здійснюється за волевиявленням особи, тобто основним критерієм їх розмежування є залежність виникнення страхування від волі. Відповідно до прийнятих законів про окремі види загальнообов'язкового державного соціального страхування, ті особи, які не увійшли до застрахованих в обов'язковому порядку, мають можливість страхуватися добровільно у фондах загальнообов'язкового державного соціального страхування. Правові наслідки зазначених норм – можливість здійснення добровільного соціального страхування суб'єктами, що провадять обов'язкове соціальне страхування. Такий підхід, в умовах створення системи соціального страхування з економічної та організаційної точки зору виправданий. У практиці організацій систем соціального страхування випадки добровільного державного соціального страхування зустрічаються вкрай рідко.

Принципова відмінність між обов'язковим і добровільним соціальним страхуванням простежується в питанні про "автономію" суб'єктів права, порядку встановлення прав й обов'язків суб'єктів страхування (шляхом укладення договору про соціальне страхування) та ролі держави у здійсненні страхування. Передбачене законами право участі на добровільних засадах у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування осіб, які йому не підлягають, є іншим засобом забезпечення права особи на соціальний захист у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Таким чином, питання державного регулювання соціального страхування залишається невирішеним.

Система державного соціального страхування є відносно молода, але вже багато науковців присвятили свої праці теоретичним дослідженням, практичним розробкам та аналізу становлення та розвитку системи соціального страхування, а саме В. Базилевич, М. Мних, С. Осадець, О. Філонюк та ін.

Метою статті є аналіз структури державного соціального страхування в Україні та з'ясування етапів розвитку системи державного соціального страхування.

Отже, зародження страхування на Україні відбулося в 1899 р., коли почало діяти Одеське товариство взаємного страхування фабрикантів і ремісників від нещасного випадку з їх працівниками і службовцями. У 1903 р. було прийнято Закон про винагороду робітників і службовців, потерпілих унаслідок нещасного випадку. З 1933 р. соціальне страхування почало перетворюватися в соціальне забезпечення [7].

З метою вирішення проблем діючої пенсійної системи, її корінного реформування з метою адаптації до вимог ринкової економіки і підвищення рівня пенсійного забезпечення в грудні 1990 р. постановою Ради Міністрів Української РСР і Ради Федерації незалежних профспілок України було створено Українське республіканське відділення Пенсійного фонду СРСР. За 1991 р. уперше пенсії профінансовано з коштів Пенсійного фонду, а не з державного бюджету [8].

5 листопада 1991 р. було прийнято Закон України “Про пенсійне забезпечення”, постанову Верховної Ради України “Про порядок введення в дію Закону України “Про пенсійне забезпечення” від 6 грудня 1991 р. № 1788-ХІІ [1; 3]. Цією постановою вперше в Україні встановлювалися ставки внесків на соціальне страхування для підприємств і організацій незалежно від форм власності й господарювання, громадських організацій, неприбуткових громадських об'єднань, громадян-підприємців тощо. Причому внески на соціальне страхування в той час складались із внесків до Пенсійного фонду України і Фонду соціального страхування України. постановою Кабінету Міністрів України від 28 січня 1992 р. № 39 було затверджено Положення про Пенсійний фонд України, в якому чітко визначалися платники страхових внесків та їх розміри. З 1992 р. законодавчі акти кілька разів змінювали ці параметри. Можна виділити чотири періоди зміни розмірів внесків до Пенсійного фонду [5].

З набуттям Україною незалежності розбудова ефективної системи соціального страхування стала пріоритетом соціальної політики держави. Першим кроком у цьому напрямі було схвалення у грудні 1993 р. Концепції соціального забезпечення населення України, яка окреслила головні складові та принципи системи соціального страхування. Для реалізації Концепції в 1998 р. Верховна Рада прийняла Закон України “Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування”. Цим було відкрито шлях до запровадження п'яти видів загальнообов'язкового державного соціального страхування, а саме:

- пенсійного;
- медичного;
- на випадок безробіття;
- у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням;
- від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

У грудні 1993 р. з метою створення умов для скорочення терміну обігу грошей та забезпечення своєчасної виплати пенсій було створено Акціонерний поштово-пенсійний банк “Аваль”. Цей банк здійснював розрахункові операції, пов’язані з виплатою пенсій, грошової допомоги і поштових переказів, до 2003 р.

З 1 січня 1999 р. розпочався експеримент з призначення пенсій органами Пенсійного фонду. Відбулася передача функцій управліннь праці та соціального захисту населення з нарахування та виплати пенсій до органів Пенсійного фонду України. У 2002 р. у структурі органів Пенсійного фонду було створено відділ пенсійного забезпечення, що виконує вказані функції.

Упродовж 1999 – 2001 рр. Верховною Радою було прийнято закони України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”, “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття”, “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням”. Це дало змогу запровадити три із зазначених п’яти видів загальнообов’язкового державного соціального страхування [7].

У липні 2002 р. утворено Головні управління Пенсійного фонду в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі. У містах і районах функціонують управління Фонду.

Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” від 9 липня 2003 р. № 1058-IV вносить низку змін: платники сплачуватимуть страхові внески, а не збори; всі суб’єкти підприємницької діяльності незалежно від системи оподаткування будуть платниками внесків у Пенсійний та інші фонди [2].

З 1 січня 2004 р. розпочався п’ятий період у розвитку законодавства щодо пенсійного страхування відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” від 9 липня 2003 р. № 1058-IV [Там же].

Уперше в Україні запроваджено управління фондами соціального страхування на паритетних засадах представниками держави, роботодавців та застрахованих осіб, тобто представниками тих сторін, за рахунок яких формуються кошти фондів [6]. Таке управління сприяє тому, що сторони соціального партнерства вирішують спільні завдання з урахуванням інтересів кожної сторони, що сприяє прозорості, підзвітності, фінансовому контролю.

У результаті було досягнуто суттєвих позитивних зрушень у сфері соціального страхування, а саме:

- принципово змінено фінансові механізми соціального страхування та встановлена пряма залежність розмірів соціальних виплат від страхових внесків та стажу;
- забезпечено регулярну виплату матеріальної допомоги безробітним;
- скорочено обсяг заборгованості з виплати допомоги у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та погашено заборгованість минулих років по цьому виду допомоги в сільському господарстві;
- забезпечено отримання потерпілими на виробництві поточних виплат у повному обсязі, зменшено заборгованість з відшкодування регресних позовів.

Пенсійне забезпечення є основною складовою частиною системи соціального захисту населення. Частка пенсіонерів становить 28,6 % усього населення країни.

Питома вага пенсійних виплат досягла 43 % у сукупних соціальних трансфертах (соціальна допомога та пільги з усіх джерел фінансування) і 21 % у сукупних доходах домогосподарств [4].

Держава відіграє вирішальну роль у розв'язуванні гострих соціальних проблем, які виникають у громадян як у працездатному віці, коли людина повинна бути захищений на випадок часткової або повної втрати працездатності, втрати годувальника на випадок безробіття з незалежним від нього причин, так і при досягненні непрацездатного віку – при призначенні і виплаті пенсії по віку.

Пенсійне страхування посідає визначне місце в системі соціального страхування як за своїм значенням у матеріальному забезпеченні пенсіонерів, так і за обсягами фінансових ресурсів. Управління коштами пенсійного страхування провадять органи законодавчої та виконавчої влади. Законодавство України щодо пенсійного страхування змінювалося досить інтенсивно.

Новий етап розпочався в 2011 р. з прийняттям Закону України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування”. Зокрема, виникла необхідність зміни існуючої нормативно правової бази з метою приведення її у відповідність з положеннями нового законодавства.

Отже, від реалізації у визначені терміни рішень, прийнятих Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України щодо створення ефективної системи адміністративного управління фондами соціального страхування, запровадження ефективно працюючої накопичувальної складової пенсійної системи залежить підвищення рівня соціальних гарантій застрахованим особам. Таким чином, об’єктивно потребують більш глибокого вивчення особливості механізму державного регулювання, його впливу на ефективність розвитку ринку страхових послуг.

Література:

1. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 5 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ // ВВР України. – 1992. – № 3.
2. Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV // ВВР України. – 2003. – № 49 – 51.
3. Законодавство України про страхування // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2007. – № 4. – 368 с.
4. Концепція розвитку страхового ринку в Україні на період 2005 – 2012 років : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2005 р. № 369-р // Офіц. вісн. України. – Режим доступу : <http://www.gdo.kiev.ua/files/db.php?st=2127&god=2005>.
5. Мних М. В. Страхування в Україні в умовах глобальної економічної кризи / М. В. Мних // Фондовий ринок. – 2009. – № 19. – С. 22–26.
6. Ніконович А. Страховий ринок України : проблеми та шляхи вирішення / А. Ніконович // Економіст. – 2006. – № 1. – С. 41–44.
7. Плиса В. Й. Страхування : навч. посіб. / В. Й. Плиса. – 2-ге вид. – К. : Каравела, 2008. – 392 с.
8. Філонюк О. Страховий ринок України в контексті світових тенденцій 2006 року / О. Філонюк, О. Третьяк, В. Бурчевський // Страхова справа. – 2007. – № 1. – С. 32–37.

Надійшла до редколегії 13.01.2012 р.